

Христо Христов

ИМПЕРИЯТА НА ЗАДГРАНИЧНИТЕ ФИРМИ
Създаване, дейност и източване на дружествата
с българско участие зад граница 1961–2007 г.

Изследването е осъществено с подкрепата на г-н Пантелей Киселов.

© Христо Христов, автор

© Дамян Дамянов, художник на корицата

София • 2015

© Сиела Норма АД

На корицата: Тодор Живков на официално посещение в Алжир през 1968 г., с което оръждейните сделки се сключват чрез първата българска задгранична фирма „Имекстраком“. Фотография БТА.

ISBN: 978-954-28-1810-6

Христо Христов

ИМПЕРИЯТА НА ЗАДГРАНИЧНИТЕ ФИРМИ

Създаване, дейност и източване
на дружествата с българско участие
заг граница 1961–2007

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор	9
1. НАЧАЛОТО: „ИМЕКСТРАКОМ“ – АЛЖИРСКАТА ОРЪЖЕЙНА ВРЪЗКА	17
2. ЧИСТКАТА НА ЗАДГРАНИЧНИ ФИРМИ СЛЕД СЛУЧАЯ „ТЕКСИМ“	31
3. КОНТРАБАНДА ПОД ПАРТИЙНО-ДЪРЖАВНА ЗАКРИЛА	43
3.1. „Скритият транзит“ при „Кинтекс“	46
3.2. „Икомев“ и „транзитната търговия“	54
3.3. Специфичните операции на „Тератон“, „Гардаг“ и „Ширио“	57
3.4. Контрабандните канали през 1991 г.	63
4. „ВИЕНСКИТЕ ТЪРГОВЦИ“ И ФИРМИТЕ НА РАЗУЗНАВАНЕТО	83
4.1. Научно-техническото разузнаване и българската електроника	85
4.2. „Неявните фирми“ и ИНКО	104
4.3. Проектът „Монблан“, или „неявните фирми“ на ДЗУ	110
4.4. Проектът „Нева“	119
5. ТЪРГОВСКИТЕ ФИРМИ С БЪЛГАРСКО УЧАСТИЕ ЗАД ГРАНИЦА ПРЕЗ 70-ТЕ ГОДИНИ	133
5.1. Стратегията за външната търговия и мястото на задграничните фирми в нея	134
5.2. Увеличаване на уставния и на оборотния капитал	139
5.3. Дружествата в ръцете на Луканов и министър Христов. Новата Наредба от 1975 г.	151
5.4. Проблемите с фирмите на машиностроенето	153
5.5. Общата криза в края на 70-те години	161
6. РАЗВИТИЕ НА ФИРМИТЕ ПРЕЗ 80-ТЕ ГОДИНИ	169
6.1. Нарояването на нови дружества	170
6.2. „Бизиком“ и Бисер Димитров, или защо НРБ не завладя САЩ с дискети	188
6.3. Поредна Наредба за задграничните дружества от 1983 г.	194
6.4. Как потъват 200 млн. долара в пустинята на Либия	196

6.5.	Старите проблеми с износа на машиностроителна продукция	202
6.6.	Наливане на милиони в бази и уставни капитали	211
6.7.	Втората вълна от нови фирми	223
6.8.	„Октагон“ – без контрол в края на комунизма	238
7.	ЗАКУПУВАНЕ НА ФАЛИРАЛИ ЗАПАДНИ ФИРМИ	243
7.1.	„Рьоперверк“ – каца с дъно за 100 милиона	246
7.2.	„Ортман и Хербст“ – комунистническа инвестиция в града на милионерите	253
7.3.	„Хохлойтнер“ – поредният провал	257
7.4.	Опитът с „Айхер“	272
8.	ПРИЗНАНИЯ ЗА ПРОВАЛА	275
9.	КРАЯТ НА ИМПЕРИЯТА	285
9.1.	Завой на изток	285
9.2.	Кредитни милионери на комунизма	287
9.3.	В търсене на изнесените капитали	290
9.4.	Скритите печалби	296
9.5.	Последният опит	299
10.	ПО СЛЕДИТЕ НА ЗАДГРАНИЧНИТЕ ФИРМИ В ГЕРМАНИЯ: 20 ГОДИНИ ПО-КЪСНО	305
10.1.	„Рьоперверк“ и „Ортман и Хербст“ след 1989 г.	305
10.2.	Ликвидации	308
10.3.	Оцеляването на „Булмак“	313
10.4.	„Булхимекс“ – диамант за милиони в „Химимпорт“	316
	ЗАКЛЮЧЕНИЕ	321
	ПРИЛОЖЕНИЕ: Списък на задграничните дружества	325
	Източници и литература	347
	Индекс	351

ПО-ЧЕСТО ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

а. е.	– архивна единица
АНРС	– Архив на Националната разузнавателна служба
АНСлС	– Архив на Националната следствена служба
АФ	– акционерна фирма
БАН	– Българска академия на науките
БАТО	– Българска асоциация за туризъм и отдих
БВТВ	– Българска външнотърговска банка
БИСА	– Българска индустриална стопанска асоциация
БКП	– Българска комунистическа партия
БНБ	– Българска народна банка
БНК	– Българска нефтена компания
БСП	– Българска социалистическа партия
БТА	– Българска телеграфна агенция
ВГУ	– Второ главно управление на ДС
ВТИД	– външнотърговско инженерно дружество
ВТО	– външнотърговска организация
ВТП	– външнотърговско предприятие
ГКПП	– граничен контролно-пропускателен пункт
ДЗУ	– дискови запаметяващи устройства
ДКНТП	– Държавен комитет за наука и технически прогрес
ДКП	– Държавен комитет по планиране
ДС	– Държавна сигурност
ДСО	– Държавно стопанско обединение
ДСП	– Държавно стопанско предприятие
ДТП	– Държавно търговско предприятие
ДФ	– Държавна фирма
ИЗОТ	– Изчислителна и организационна техника
ИНКО	– Индустриално коопериране
ИСО	– Инженерингова стопанска организация
ЕИО	– Европейска икономическа общност
КАТП	– „Комплексна автоматизация на технологичните процеси“
КГБ	– Комитет за държавна сигурност на СССР
КДНК	– Комитет за държавен и народен контрол
КДС	– Комитет за Държавна сигурност
КИНТС	– Комисия за икономическо и научно-техническо сътрудничество на Министерския съвет
КОКОМ	– Координационен комитет за многостранен контрол на износа
КПП	– Контролно-пропускателен пункт
МАТ	– Международен автомобилен транспорт

МВИВ	– Министерство на външноикономическите връзки
МВР	– Министерство на вътрешните работи
МВнР	– Министерство на външните работи
МВТ	– Министерство на външната търговия
МНО	– Министерство на народната отбрана
МПС	– моторно-превозно средство
НАПС	– Национален аграрно-промишлен съюз
НРБ	– Народна република България
НИХФИ	– Научноизследователския химико-фармацевтичен институт
НПТО	– Научно-производствено търговско обединение
НСЗК	– Национална служба за защита на конституцията
НСлС	– Национална следствена служба
НСС	– Национална служба „Сигурност“
НТР	– Научно-техническо разузнаване
оп.	– описание
ПГУ	– Първо главно управление на ДС
ПНР	– Полска народна република
с.	– страница
СИВ	– Съвет за икономическа взаимопомощ
СК	– Стопански комбинат
СХК	– Стопански химически комбинат
СО	– Стопанска организация
СССР	– Съюз на съветските социалистически републики
ТД	– Търговско дружество
ТИС	– Търговско-икономическа служба
ТКЗС	– Трудово-кооперативно земеделско стопанство
ТП	– Търговско предприятие
УНР	– Унгарска народна република
УНТР	– Управление „Научно-техническо разузнаване“
ЦДА	– Централен държавен архив
ЦК	– Централен комитет
ЧССР	– Чехословашка социалистическа република
ф.	– фонд
ФРГ	– Федерална република Германия
ХФК	– Химико-фармацевтичен комбинат

ПРЕДГОВОР

Задграничните дружества с българско участие при комунизма се превръщат в една от централните теми на политическия и обществения дебат веднага след промените през 1989 г. в България. Това е напълно логично, защото в основата стои въпросът за съдбата на стотици милиони левове държавни средства. Както много други сектори на икономиката, дейността и управлението на задграничните фирми като част от системата на външната търговия имат строго поверителен характер и стават обществено достояние чак след рухването на тоталитарната система.

Много въпроси, свързани с тях, са обект на остри политически спорове и на многобройни публикации в пресата.

В дебатите за причините и за виновните за завещаната от комунизма икономическа криза те са част от въпроса за изнесените зад граница капитали. Макар и да не са основна тема, тяхната дейност е засегната в няколко изследвания като тези на Н. Димитров, А. Александров – „Вина и виновници“ (1991); „Икономическата криза в България: причини и последици“ (1992) на Румен Биков, Маргарит Мицев и Начо Начев; „Крахът – записки по българските реформи“ (1998) на Тошо Пейков; „Външният дълг и 10 ноември в документи и тайни“ (2002) на Люба Манолова. В тях въпросът за задграничните дружества е поставен предимно в контекста на икономическата криза и като един от най-типичните примери за злоупотреби и корупция по времето на комунизма. В частта за задграничните фирми тези изследвания са по-скоро фрагментарни и почиващи на документи, появили се непосредствено в първите години на прехода. В други книги, като „Спомени“ на Огнян Дойнов (2002), съществуването на задграничните дружества е отбелязано бегло, а в колективния труд „От девети до десети“ (съставител Димитър Иванов, 2004), посветен на държавата при комунизма, те дори не са споменати.¹

И при двете групи изследвания липсва цялостна картина и анализ на задграничните дружества. Акцентът е поставен предимно върху дейността на част от тях през 80-те години. Периодът на създаване и дейност през 60-те години изобщо отсъства. Не е проследено развитието на задграничните фирми и проблемите, свързани с тях, през 70-те години с изключение на някои отделни при-

1 В „Спомени“ Огнян Дойнов говори откъслечно по тази тема. Въпросът за задграничните дружества е представен от журналистката Зоя Димитрова. В книгата „От девети до десети“ задграничните дружества изобщо отсъстват, макар че външната търговия при комунизма е представена в отделна глава „Търговията“ от Недялка Сандалска.

мери. Това води до налагане на погрешни интерпретации в някои най-нови исторически изследвания².

Дори 20 години след края на тоталитарната система много въпроси остават замъглени в общото непознаване на управлението на икономиката при тоталитарната система. Целта на настоящото изследване е да даде една по-цялостна представа за задграничните дружества, като изясни процесите при тяхното създаване и дейност и проследи държавната политика спрямо тях както през епохата на комунизма, така и след политическите промени в България през 1989 г. Изследването има документален характер и предлага проучване на следните въпроси:

- предпоставки за създаване, цели и задачи на задграничните фирми;
- нормативна база за тяхното образуване, дейност и ликвидирание;
- периоди в развитието им;
- система за контрол и отчетност;
- механизми на финансиране;
- видове дружества.

Тук те са разгледани като най-голямата задгранична инвестиция по време на комунизма и част от тогавашната система на външна търговия. При нея съществуват предприятия производители и външнотърговски организации, които осъществяват износа и вноса на част от стоките чрез създадените от тях задгранични дружества. Учредявани са предимно в развитите западни държави и в някои страни от Третия свят (след 1989 г. започва да тече процес с обратен знак – за кратък период от време се образуват значителен брой нови фирми предимно в СССР и някои страни от СИВ). Учредяването става по предложение на различни стопански и външнотърговски организации с решение на Министерския съвет.

В развитието си задграничните дружества³ преминават през четири периода. Първият започва в началото на 60-те години и приключва през 1969 г. с разгрома на икономическата групировка „Тексим“ (регистрирала първата задгранична фирма за прикриване на оръжейни сделки). Той се характеризира с хаотичното, стихийно и безконтролно нарождане на над 80 задгранични дружества, а случаят „Тексим“ се използва формално за ликвидирание на половината от тях.

-
- 2 Виж Евгения Калинова и Искра Баева, „Българските преходи 1939–2005“, изд. „Парадигма“, С., 2006, с. 159. Авторите посочват, че задграничните инвестиции са започнали през 80-те години, позовавайки се на непълното проучване за задграничните дружества в книгата на Румен Биков, Маргарит Мицев и Начо Начев – „Икономическата криза в България: причини и последици“ (1992).
 - 3 Имената на задграничните дружества с българско участие в книгата са изписани както са посочени в архивните документи. В преобладаващата част те са на български език. Има и изключения, когато в материалите чуждестранни фирми са посочени на английски. В такива случаи цитирането им също е на английски език.

Вторият период е през 70-те години. Той съвпада с приемането на държавната стратегия за външна търговия и обвързва развитието на фирмите със стратегическата цел да се увеличи износът на българска машиностроителна продукция. Започва изграждането на материално-техническите бази на съществуващите малко над 40 дружества, увеличават се техните уставни и оборотни капитали.

Третият период е през 80-те години и се отличава с две големи вълни на образуване на значителен брой нови фирми (1981–1982 г. и 1987–1989 г.) и отслабване на държавния контрол върху дейността им. Направени са и най-значителните инвестиции за купуването на фалирала производствени предприятия на Запад.

Четвъртият период започва през 1990 г. и завършва в края на 90-те години с приватизирането на големите външнотърговски организации и държавни фирми, които са собственици на задгранични дружества. Важни процеси са отпадането на държавния контрол (правителството на Луканов, 1990 г.), опитите да се установи изтичането на капитали и общата липса на политическа воля във всички политически мнозинства да се установи контрол върху задграничните инвестиции. Освен с фалита на много от фирмите периодът приключва със смяната на собствеността им – от държавни те преминават в частни ръце.

Дружествата с българско участие зад граница са систематизирани в три групи:

– Първа група – фирми на Държавна сигурност. Те са разделени на две подгрупи. Първата е фирми по линия на „скрития транзит“⁴, или държавна контрабанда, чрез която са осъществявани оръжейни сделки и контрабанда на наркотични вещества и различни стоки. Втората подгрупа са т. нар. неяви фирми, свързани предимно с дейността на Първо главно управление на ДС (разузнаването), изпълняващи задачи по осигуряването (кражби) на ограничени от Запада ембаргови технологии.⁵

– Втора група – търговски фирми (най-многобройните), извършващи износа и вноса на стопанските и външнотърговските организации, чиято цел е разширяването на съществуващите пазари и завладяването на нови.

– Трета група – производствени дружества (създадени на базата на фалирала западни фирми).

4 Терминът „скрит транзит“ е наложен от комунистическата власт през 70-те години и по същество е евфемизъм, зад който тя прикрива извършването на държавна контрабанда под контрола на ДС.

5 Тяхната дейност е разгледана самостоятелно в началните глави на книгата за целия период от съществуването им от 1961 до 1991 г. Поради тази причина при следващата група от фирми (търговските) периодът отново започва от 60-те години и продължава към 70-те и 80-те години.

Изтичането на държавни капитали е ставало в три направления. Първото са средствата за създаване на фирмите. Тези инвестиции засягат осигуряването на първоначалния уставен капитал, парите за увеличението му, оборотните средства, както и значителни суми за изграждане на материално-технически бази и за купуването на офиси. Второто направление е свързано със средствата за покриване на загубите на губещи дружества. Третото се отнася до печалбите на печелившите фирми, които не са преведени в България.

Първоначално капиталите са предоставяни от фирмите майки – съответните външнотърговски и стопански организации, от които е произлизала инициативата за създаването за задграничните фирми. От 1973 г. по-голямата част от тях се финансират чрез заеми от специално създаден фонд в Министерството на външната търговия (МВТ), който набира средствата от печалбите на работещите дружества. Разбира се, необходимо е уточнението, че този механизъм на финансиране се отнася преди всичко за търговските фирми, а не за фирмите на Държавна сигурност. Освен от специалния фонд някои търговски фирми са финансирани и от други фондове на МВТ. Много стопански и външнотърговски организации обаче са финансирани за създаване на дружества чрез банкови заеми от Българската външнотърговска банка и по-късно от Минералбанк, тоест с държавни средства. Едно от редките изключения за пряко финансиране от държавния бюджет е дружеството, регистрирано в Либия, за проучване и добив на нефт, което поглъща 200 млн. долара от държавната хазна.

През 1992 г. парламентарната подкомисия за установяване на причините за икономическата катастрофа при комунизма посочва, че задграничните фирми са около 390 и в тях са инвестирани около 350 млн. долара. Тези данни се сочат официално в редица документи на държавни институции и са цитирани многократно в пресата. От изследваните архивни документи за периода 1961–1991 г. настоящото разследване установява, че в задграничните дружества са вложени най-малко 712 млн. долара (в тази сума не се включват средствата за заплати, командировки и поддръжка, които значително биха я увеличили). Броят на задграничните фирми също надвишава цифрата, посочена от парламентарната подкомисия. Установените в проучването фирми са над 450⁶. Официалният регистър на задграничните фирми, предоставен от Министерството на икономиката в Народното събрание през 2004 г., съдържа едва 311 фирми, повечето от които са създадени след 1989 г. Цифра на вложените капитали не се споменава.

През всичките години най-дискутираният въпрос около задграничните фирми остава колко средства са изнесени чрез тях. Извън недоказуемите твър-

6 В приложението в края на книгата предлагам „Списък на задграничните дружества“, който съдържа всички фирми, установени в архивите, както и тези от официалния регистър на Министерството на икономиката от 2004 г.

дения за „червените куфарчета“, раздавани след 10 ноември 1989 г., се споменават различни суми от порядъка на стотици милиони долари до няколко милиарда в американска валута. Подобни твърдения обаче не са подкрепени с конкретни доказателства.

За разлика от тях настоящото проучване доказва, че основните средства, които държавата е загубила от задграничните фирми, са непреведените през годините печалби в България. От един документ на Националната служба за защита на конституцията (днешната Държавна агенция „Национална сигурност“) до Главна прокуратура от 1991 г. се посочва, че тези печалби възлизат на около 1 млрд. долара и злоупотребите с тях вече са започнали. Макар да липсват други официални документи на държавни институции, които да потвърдят това, документът на българското контраразузнаване не може да бъде пренебрегнат с лека ръка и ще стои като факт, докато не се открият доказателства, които да го опровергаят. Главна прокуратура успява да върне в държавния бюджет само 115 милиона лева.

Има и автори, които смятат, че инвестираните в задграничните дружества държавни средства са незначителни.⁷ Настоящото проучване не следва подобен подход. Най-малко защото в едно сухо съпоставяне на различни параметри от икономическата рамка на тоталитарната държава се губи същинската история на епохата, важни свидетелства за която са запазени в редица неизследвани до момента материали от архивното наследство, представени за първи път тук.

Книгата се реализира благодарение на Института за изследване на близкото минало. Особено съм признателен на българския емигрант Пантелей Киселов, който подкрепи финансово проекта. По този начин се даде възможност за провеждането на мащабно проучване, базирано на най-широка документална основа, включително и на архивни източници в чужбина. Изследвани са правителствените архиви (включително и такива, засекретени до 2004 г.) в Централния държавен архив (ЦДА) от периода 1961–1993 г., а също така и редица решения на Политбюро и на ЦК на БКП, както и на различни комисии към тях от този период. Публично достояние стават архивни документи от ЦДА на Министерството на външната търговия и различни външнотърговски организации от 60-те и 70-те години, които не са били изследвани досега. Проучването им се реализира благодарение на съдействието, което получих от директора на ЦДА Георги Чернев. Друг ключов архив е този на дело № 4/1990

7 Такава теза застъпва Румен Аврамов в книгата си „Пари и де/стабилизация в България 1948–1989“, Институт за изследване на близкото минало, Институт „Отворено общество“, „Сиела“, 2008. В нея той посочва, че инвестираните в задграничните фирми средства са „неособено голям поток, представляващ незначителна част от привлечените заемни средства“. Според него и печалбата от държавната контрарбанда е малка (виж „Встъпление“, с. 16).

на Главна прокуратура за икономическата катастрофа. В него са събрани уникални по своята ценност материали (нефигуриращи другаде) по разследванията от прокуратурата и следствието направления – „Скрит транзит“, „Външна търговия“ и „Задгранични дружества“, както и показанията на редица важни фигури от политическия и стопанския елит при управлението на БКП.⁸ Използвани са и архиви на МВР, БНБ, на Министерството на икономиката и на Народното събрание, както и документи на Агенцията по приватизацията. Особено полезни бяха редица материали на Народното събрание и документи от други източници, които ми бяха предоставени от депутата от СДС Лъчезар Тошев. По този начин той не само ми спести много време, но и беше един от хората, които още в началото ме поощриха да извърша това изследване. Благодарен съм му не само за това, но и за факта, че не спря да търси истината.

За първи път в българската документалистика се използват свидетелства от архива на бившето Първо главно управление на ДС по линия на научно-техническото разузнаване и взаимодействието му в тази насока с КГБ, получени официално от Националната разузнавателна служба през 2008 г.⁹

Беше ми предоставен достъп и до някои важни лични архиви от хора, чиито имена по една или друга причина не са огласени. Документите в тях обогатиха личния ми архив за задграничните дружества, които съм събирал през годините.

Проучени бяха и някои важни чуждестранни архиви. Става въпрос за търговските регистри в административните съдилища в най-големите центрове в Германия, страната в Западна Европа, в която са регистрирани най-много дружества с българско участие. Съдебните архиви в Мюнхен, Франкфурт, Берлин и Хамбург позволяват да се проследи фирмената история на всяко дружество и да се установи кои са оцелели и кой е техният нов собственик след

8 Важно е да се отбележи, че цитираните в книгата показания от дело № 4 не са изтръгвани насила или манипулирани, както това е ставало по време на т. нар. „народен съд“ или при определени следствия, водени от Държавна сигурност. По-голяма част от разпитите протичат под формата на беседа – прокурорите или следователите приканват съответното лице да разкаже онова, което му е известно по даден въпрос. Всички лица са разпитани в качеството им на свидетели и са потвърдили казаното с клетва и подпис. Показанията са особено ценни, тъй като допълват и обогатяват историята, запазена в архивните документи. Не на последно място те са много по-точни и обективни от интерпретациите на различни факти и събития в част от мемоарната литература за този период.

9 Авторът получи достъп до близо 100 тома разузнавателни данни от Националната разузнавателна служба след съдебен процес за достъп до информация по случая „Георги Марков“, който печели във Върховния административен съд. В част от разузнавателните отчети се съдържа и информация по линия на научно-техническото разузнаване и сътрудничеството с КГБ, които са цитирани в настоящата книга.

приватизацията. Благодаря на колегата ми Драгомир Иванов от в. „Дневник“, с чиято помощ успях да извърша проучванията в Германия.

Убеден съм, че знанието, заключено във всички изброени по-горе архивни източници, най-точно и безпристрастно обяснява различни процеси от българския преход и дава отговор на много неудобни въпроси, които държавата и политическият елит продължават да премълчават. Това знание противостои на митовете за цяла една епоха, както и за ролята на фигурите, участвали в довеждането ѝ до икономически крах. Документалните свидетелства още един път потвърждават, че в тях е съхранена истинската история и е важно да се познават. Особено в такава държава като България, в която съпротивляващите се сили от миналото се опитват да пренапишат историята на комунизма, като я представят в приемлива за новите поколения и удобна за самите тях опаковка.

Авторът, януари 2009

През 1960 г. управляваната от БКП България става първата страна в Източния блок, която изпада в неплатежоспособност.* Фалитът е факт 14 години след деветосептемврийския военен преврат през 1944 г., когато БКП взима властта с помощта на съветската армия. Причината за тежкото икономическо положение на страната е, че комунистическата власт не може да изгради ефективна икономика. Тя е заменила пазарните принципи с национализация, с ликвидиране на частната собственост и е въвела планово стопанство по сталински образец. Комунистическото управление не е в състояние да връща заемите, предоставени му от СССР, а съветският ръководител Никита Хрущов отказва отпускането на нови кредити. Истината за тежката икономическа ситуация е пазена в тайна от българското общество. Първият секретар на БКП Тодор Живков е принуден да търси спасение, като тайно продава на Москва българския златен резерв от над 24 тона. Неговото управление спешно се нуждае от приток на валута. Освен златото най-бързият източник на твърда валута е търговията с оръжие...

* Подробностите за начина, по който България изпада в неплатежоспособност и за тайната продажба на златния резерв от Тодор Живков на СССР виж в книгата на Христо Христов „Тайните фалити на комунизма“ (2007). Авторът се обляга на документи в следствено дело № 4/1990 на Главна прокуратура за разследване на икономическата катастрофа, до които други изследователи не са имали достъп. В тях бившият председател на БНБ Кирил Зарев ясно посочва, че през 60-те години банката реално е била във фалит, тъй като е имала неизплатени задължения към съветските банки кредитори. Тоест страната е била в неплатежоспособност. В съществуващите до 2007 г. изследвания този съществен за българската история момент не е отбелязан. В книгата на Даниел Вачков и Мартин Иванов „Българският външен дълг 1944–1989“ (2008) този период е разгледан като първа криза на външния дълг на комунистическа България.

1

НАЧАЛОТО: „ИМЕКСТРАКОМ“ – АЛЖИРСКАТА ОРЪЖЕЙНА ВРЪЗКА

На 24 септември 1963 г. висшето партийно ръководство на Българската комунистическа партия (БКП) – Политбюро на Централния комитет (ЦК) – със секретно решение „дава съгласие на другаря Георги Найденов да се издаде алжирски паспорт като на алжирски гражданин, без да губи българското си поданство“¹. На следващия ден решението е потвърдено с „лично строго поверително“ разпореждане на Министерския съвет². Георги Найденов е кадрови служител от Първо управление (разузнаването) на Държавна сигурност (ДС), а целта на секретните решения е с алжирското гражданство да се прикрие българското участие в създаденото от него през 1961 г. във Вадуц, Лихтенщайн, задгранично дружество „Имекстраком“. Офицерът от ДС играе основна роля в тайните операции по доставянето на оръжие за Алжирския фронт за национално освобождение. Оръжейните сделки се заплащат в брой на българската страна и се реализират чрез специално създадената за това „Имекстраком“. Фирмата е първото дружество с българско участие зад граница. С нея е поставено началото на империя от задгранични фирми, която в края на комунизма надхвърля числото 450 в над 70 държави от целия свят. Създадени под предлог, че са необходими за завладяването на нови пазари, те са регистрирани преди всичко в редица развити западни държави и в страни от Третия свят, а след разпадането на комунизма се превръщат в един от каналите за източване на национални капитали.

Както показва историята на „Имекстраком“, още в началото задграничните фирми са използвани пряко от ДС за различни секретни операции, без значение дали извършват търговска дейност, или са дружества, специално създадени от самата ДС.

Офицерът от разузнаването Георги Найденов и „Имекстраком“ са тясно свързани с придобилото особена популярност през 60-те години в България държавно търговско предприятие (ДТП) „Тексим“. Найденов е негов ръководител, а „Имекстраком“ е не само първото задгранично дружество с българско участие, но и първата задгранична фирма на предприятието. „Тексим“ е създаден със строго поверително разпореждане на Министерския съвет № 2107 на 3 декември 1960 г. Обособен е като външнотърговско предприятие в рамките на инженерното управление при Министерството на външната търговия (МВТ) за внос и износ с капиталистическите страни³.

Предложението за създаването на „Тексим“ е внесено в правителството със строго поверителна записка на зам.-председателя на Министерския съвет Живко Живков до министър-председателя Антон Югов за прерастване на инженерния отдел в управление към МВТ. Отделът е създаден през 1952 г. в системата на търговското министерство със задача да доставя въоръжение, бойна техника и техническа помощ на Министерството на народната отбрана (МНО), МВР и военните заводи. През 1959 г. към инженерния отдел е превърлена и доставката на редки метали, радиоактивни изотопи, както и необходимото за тях оборудване и апаратура. Впоследствие на отдела е възложен и износът на уранова руда, оръжие и боеприпаси. В мотивите си вицепремиерът Живко Живков посочва, че „към Министерството на външните работи в СССР е създадено инженерно и главно инженерно управление със същите задачи. Такива управления има и в другите социалистически страни. За работата им с капиталистическите страни при тях са създадени търговски предприятия“⁴⁴. Секретната записка на вицепремиера Живко Живков е подготвена въз основа на секретен доклад от министъра на външната търговия Георги Кумбилиев. В него е посочено, че „досега инженерният отдел има създадени връзки с някои капиталистически фирми, води преговори и реализира износ посредством частни лица в страната, което не всякога удовлетворява чуждестранните клиенти. Затова е необходимо да се създаде външнотърговско предприятие в рамките на щата на предлаганото инженерно управление, посредством което да се реализира износът за слаборазвити капиталистически страни“⁴⁵. От секретния доклад се разбира, че извършваната от инженерния отдел търговска дейност и връзките му с доставчици и клиенти „отдавна го охарактеризират като търговско предприятие със свое самостоятелно планиране, счетоводство и деловодство“⁴⁶. Инженерното управление започва с щат от 35 души, три отдела – „Внос“, „Износ“ и „Финансово-стопански“, секретно деловодство, пласментна служба, двама задгранични служители в Москва и по един в Прага и Яш. Фондът работна заплата възлиза на 4844 лева. За ръководител на „Тексим“ е назначен Георги Найденов, който по това време е зам.-началник на инженерното управление. Неговата позиция там не е случайна. Още като гимназист роденият през 1927 г. в гр. Стрелча младеж става нелегален и е един от най-младите партизани. След 9 септември 1944 г. преминава курс за военни инструктори в Югославия, а след завръщането си постъпва в Първо управление на Държавна сигурност. През 1952 г. започва работа в МВТ като офицер на прикритие. Работи в българското търговско представителство в Египет (1952–1956) и в представителството в Истанбул, Турция (1958–1960). „Тексим“ е първото от редица предприятия, ръководени от Найденов, които по-късно са обединени в икономическата групировка „Български търговски флот“.

„Тексим“ бързо развива дейността си и през 1962 г. износът на специална продукция нараства на 280 млн. валутни лева, от които 100 са в западна

валута, докато през 1961 г. износът е за 198 млн. валутни лева ⁷. Успехът се крие в комбинацията между търговския нюх на енергичния Найденов и факта, че ръководеното от него предприятие получава пълна правителствена подкрепа – то осигурява чрез БНБ солидни кредити, които гарантират реализирането на мащабни за времето проекти ⁸. Така например още в началото правителството задължава народната банка въпреки несъгласието ѝ да отпусне на „Тексим“ шестмесечен кредит в размер до 25 млн. лева ⁹. Като се има предвид, че по това време комунистическото управление е в изключително тежко състояние на неплатежоспособност, а Живков продава на Москва стратегическия златен резерв за около 20 млн. долара, сумата, с която „Тексим“ е кредитиран от БНБ, е огромна. Следват още правителствени нареждания към централната банка за финансиране дейността на търговското предприятие. През 1963 г. БНБ е задължена да кредитира изнесеното от „Тексим“ в Алжир интендантско имущество ¹⁰. Въпреки протестите на БНБ, че износът на предприятието се извършва без открити акредитиви, банкови гаранции, без предплащане и това на практика противоречи на устава ѝ, кабинетът подкрепя „Тексим“ и държавният трезор отново го кредитира.

От началото на 1965 г. правителството разширява търговската дейност на „Тексим“, който още през 1962 г. се обособява на самоиздръжка като отделна юридическа личност. Предприятието започва да извършва реекспорт, финансови и стокови суич операции по клирингите на България, както и внос на машини, съоръжения и инсталации, да организира извършването и експлоатацията на различни производства, включително преработването на ишлеме на суровини и материали ¹¹. Разрешено е „Тексим“ да продава на създадената през 1964 г. Българска външнотърговска банка (БВТВ) по 2 млн. конвертируема валута годишно (1,7 млн. долара) по официалните курсове за стокови плащания и със 70 процента премия. От друга страна, правителството задължава БВТВ да отпуска краткосрочни заеми на „Тексим“ за неговата производствена и експортна дейност ¹².

В средата на 1965 г. „Тексим“ е обособен като държавно стопанско обединение (ДСО) и прехвърлен към Министерството на вътрешната търговия на валутна, стопанска и финансова самоиздръжка ¹³. Към дейността му са прибавени и вносът и износът на стоки по разменната ширпотреба, надпланов и извънпланов внос на стоки за широко потребление. „Тексим“ е освободен от данък върху оборота за извънплановата му дейност и за промишлените преработки на ишлеме за износ. Външнотърговската дейност остава под контрола и ръководството на МВТ. В доклад до министър-председателя Тодор Живков министърът на вътрешната търговия Пеко Таков посочва, че „с оглед да се даде на Министерството на вътрешната търговия по-голяма оперативна възможност гъвкаво да решава въпросите за по-пълното задоволяване нуждите на населението от местни и чуждестранни стоки на вътрешния пазар целесъ-

образно е дейността по вноса на стоки за широко потребление по планов и извънпланов ред или чрез размяна на стоки от стоковия фонд да се възложи на ДСО „Тексим“¹⁴. Години по-късно бившият член на Политбюро и вицепремиер, отговарящ за икономиката, Огнян Дойнов ще напише: „Организацията на „Тексим“ е един специфичен и особен случай за българската икономика. На нея единствено е разрешено да внася редица стоки, без да плаща мита, да изкупува стоки от стоковия фонд за населението и да ги продава на дъмпингови цени в чужбина. При това положение как няма да печелят? Те правят неща, които никоя друга българска външнотърговска организация няма право да върши.“¹⁵

Голяма част от дейността на „Тексим“ е свързана с първата му задгранична фирма „Имекстраком“. В началото тя е пряко ангажирана с оръжейните доставки за Алжир. По това време Алжирският фронт за национално освобождение води неуспешна и продължителна партизанска война (1954–1962) срещу френските власти. Фронтът има нужда от оръжие и в лицето на комунистическа България го получава. Тогаващният вицепремиер Живко Живков си спомня:

„Аз бях натоварен да приема последователно двама министри от Временното алжирско революционно правителство. С министъра на въоръжените сили Абделхафид Бусуф обсъдихме въпросите за продажба на оръжие, а с министъра на финансите Ахмед Франсес – въпроса за финансирането на тези доставки. Направи ми впечатление, че те разполагаха с твърда валута и плащаха изрядно. Георги Найденов беше определен от инженерното управление практически да осъществява това сътрудничество. Негов партньор от алжирска страна беше упълномощеният Мабет Шареф, известен с псевдонима „доктор Хашеми“. И двамата партньори бяха много удачно подбрани.

Реши се за по-голямо удобство дейността да се канализира през легална търговска организация у нас – „Тексим“, и чрез смесено българо-алжирско дружество с 50 процента участие на всяка страна. Така през следващата година в столицата на Лихтенщайн беше регистрирана фирмата „Имекстраком“. ¹⁶

В една поверителна докладна записка до секретаря на ЦК на БК Лъчезар Аврамов Георги Найденов посочва, че „с разрешение на ЦК на БКП заедно с временното алжирско правителство създадохме съвместна фирма „Имекстраком“ – Вадуц, Лихтенщайн, с основен капитал от 10 000 швейцарски франка (2500 щатски долара)“¹⁷. Найденов и Шафет регистрират фирмата във Вадуц като частни лица под формата на концесия, която позволява истинските собственици да останат неизвестни. Найденов разкрива подробности: